

JEAN-YVES LELOUP

**ÎNȚELEPCIUNE DE LA
MUNTELE ATHOS**

Traducere din limba franceză și note de
Mihai Liță

Editura Paralela 45

Redactare: Mihai Liță
Tehnoredactare: Mihail Vlad, Codruț Radu
Corectură: George Crețu
Pregătire de tipar: Marius Badea
Design copertă: Laurențiu Midvichi
Ilustrația copertei: Nataliya Nazarova/shutterstock.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LELOUP, JEAN-YVES

Înțelepciune de la Muntele Athos / Jean-Yves Leloup; trad. din lb. franceză

și note de Mihai Liță. – Pitești: Paralela 45, 2022

ISBN 978-973-47-3777-2

I. Liță, Mihai (trad.)

2

Sagesse du Mont Athos

Jean-Yves Leloup

© Éditions Philippe Rey, 2018

This edition is published by arrangement with Editions Philippe Rey in conjunction with its duly appointed agent Books And More Agency #BAM, Paris. All rights reserved.

Copyright © Editura Paralela 45, 2022

Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate, iar conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.
www.edituraparelela45.ro

Cuprins

Scrisori de la Muntele Athos

SCRISOAREA I: Deschiderea către Infinit	13
SCRISOAREA A II-A: Hristos este Viața	25
SCRISOAREA A III-A: A fi ortodox	39
SCRISOAREA A IV-A: A păzi mintea în Deschidere	48
SCRISOAREA A V-A: Schimbarea la Față	59
SCRISOAREA A VI-A: Locul corpului	66
SCRISOAREA A VII-A: Rugăciunea inimii	73
SCRISOAREA A VIII-A: A medita	85

Index istoric, teologic și anecdotic

Acatist	101
<i>Acheiropoietia</i>	103
Acribie	103
A fi nenăscut	103
Agneț/Miel	104
Agripnia Cincizecimii	105
Anamneză	105
Antiretic	105
Apocalipsă	105
Apocatastază	106
Apocrife	106

Apoftegme	106
Arhetip	107
Arianism	108
Ascultare	109
Atanasie Athonitul, Sfântul~	109
Binecuvântare (eulogie)	110
Calist și Ignație Xanthopoulos, Sfinții~	110
Calist Telicide, Sfântul~	111
Canonic	111
Carta Constituțională a Muntelui Athos	112
Catolic	113
Cântări, laude, ode	114
Cenobiți	115
Chenoză	116
Cler	117
Coetern	117
Cosmos	118
Credință	119
Daruri, Sfintele~	121
Discernământ	121
Docetiști	122
Doxologie	123
Efrem Sirul, Sfântul~	126
Egumen [Stareț]	126
Energii	127
Epectază	128
Epicleză	128
Epignoză	129
Erezii	129
Escatologie	130
Esență	131
<i>Fiat</i>	132
<i>Filioque</i>	133
Filocalie	133
„Foișorul cel mare“	134

Gânduri rele.....	134
Gestul de binecuvântare în icoane.....	135
Grigorie Palama, Sfântul~.....	136
Grigorie Sinaitul, Sfântul~.....	138
Har.....	138
Hirotonie.....	139
Icoană.....	139
Iconografie.....	141
Cum reprezentăm minunile Legii celei vechi.....	141
Sfinții proroci, trăsăturile și epigrafele lor.....	142
Învierea lui Hristos.....	142
Pilda vameșului și fariseului.....	143
Sfinții cuvioși stâlpnici.....	143
Sfinții cuvioși iconografi.....	143
Titluri care se scriu pe icoanele lui Hristos.....	144
Scrieri care trebuie puse pe Evanghelia lui Hristos.....	144
Stihuri pe hârtiile purtate de îngeri în icoana Născătoarei de Dumnezeu numită „Trandafirul [neveștejit]“.....	145
Iconomie.....	145
1. Din perspectivă divină.....	145
2. Din perspectivă umană.....	146
Iconostas.....	147
Idioritmie.....	148
Iertare.....	148
Imaginar.....	149
„Imagini în oglindă“.....	150
Ioan Damaschin, Sfântul~.....	151
Ioan Scărarul (Climacos), Sfântul~.....	151
Isaac de Ninive, Sfântul~.....	152
Isihie.....	153
Isihie (Hesychius), Sfântul~.....	153
Iubire / A iubi.....	154
Îngeri.....	154
<i>Kerygma</i>	156
Lacrimi.....	157

Laudă	157
Liturghie	158
Contextul istoric	159
Rânduiala Sfintei Liturghii	160
Logos	161
Macarie Egipteanul, Sfântul~	163
Marcu Ascetul, Sfântul~	163
Maxim Mărturisorul, Sfântul~	164
Metanii	164
Milă	165
Monofizitism	165
Nestorie – nestorienii	167
Nichifor din singurătate, Sfântul~	170
Orar (orologhiu)	170
Dionysiou – Vatopedi	170
Osuare	172
Pantocrator	172
Paternitate duhovnicească	173
<i>Penthos</i>	174
Post	176
Purcederea [Sfântului Duh]	176
Rasofori	179
Rucodelie	180
Rugăciune	181
Rugăciunea lui Iisus	182
Sfântul Duh	184
Sfințire	184
Simeon Noul Teolog, Sfântul~	187
Sinoade ecumenice	187
Slujbe	189
Smerenie	190
Taină	192
Tăcere	193
Teofan Zăvorâtul, Sfântul~	194
Teofanie	194

Teologie.....	196
Tetragrama sacră YHVH.....	196
Toacă.....	197
Treime.....	197
Veghe [priveghere].....	198
Veșminte liturgice.....	198

Istoria Muntelui Athos

Diferitele epoci.....	203
Athosul mitic.....	203
Athosul antic.....	203
Athosul evanghelic.....	204
Devastarea Athosului.....	206
Reconstrucția Athosului.....	207
Athosul otoman.....	207
Athosul grec.....	208
 <i>Cronologie</i>	 211

*Scrisori de la
Muntele Athos*

EDITURA PARALELA 45

Deschiderea către Infinit¹

Dragul meu A,

Mă întrebi ce caut eu la Muntele Athos.

„După toate cele prin care am trecut, spui tu, nu mă vezi deloc «pre-dându-mă» lui Dumnezeu...” Am depășit deja această ipoteză.

„Nu voi crede niciodată că ți-a căzut harul în cap, cred că mai degrabă fugi. Renunți la realitate ca să te alături mulțimii de visători de pe altă lume, [alături de care] îți vei ascunde vanitatea sau golul [interior] în spatele unei bărbi, printre volutele [fumului] de tămâie și, fără îndoială, foarte curând într-o robă neagră. Nu mă îndoiesc, cunoscându-ți preferințele estetice, că Muntele Athos este un refugiu ideal pentru lășitatea ta...”

La urma urmei, de ce să nu-ți trăiești viața absurdă însoțit de cântări bizantine, de icoane frumoase, într-o natură nealterată, într-un climat

¹ Citatele biblice de pe parcursul întregii lucrări sunt preluate de pe site-ul: <http://www.bibliaortodoxa.ro/> (Cităm: „Textul site-ului este preluat din «Biblia sau Sfânta Scriptură» tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PF Teocist, cu aprobarea Sfântului Sinod“.) Întrucât traducerea i se adresează cititorului autohton, acolo unde cotațiile autorului diferă de acest text luat ca referință, am ales cotația din versiunea românească. Pentru traducerea din limba franceză a unor termeni specifici ortodocși am consultat lucrarea: Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni creștin-ortodocși, român-francez și francez-român*, Editura Doxologia, 2020. În întreaga lucrare – atunci când nu se precizează altfel – notele aparțin traducătorului.

plăcut, alături de [vestigiile] unei arhitecturi istorice de o mare frumusețe și de niște bărbați fără îndoială inteligenți și de o fină blândete?...“

Dacă aș fi cinicul pe care ți-l imaginezi, aș spune: „Da, chiar, de ce nu?“ Este o lașitate să iubești frumusețea, calmul și compania celor care le apreciază?

Nu tu ești cel nebun sau bolnav? [Cel care] continuă să trăiască într-o lume pe care o consideră, așa cum mi-ai mărturisit, din ce în ce mai urâtă, mai dificilă, în care este tot mai greu de trăit? Atunci de ce te agiți așa, când te epuizează nu numai munca ta, ci și toate întâlnirile sau relațiile tale, pe care le consideri din ce în ce mai zadarnice?

Mi-ai spus într-o zi că mediocritatea ți se pare de nesuportat și totuși „trebuie să consimți. Omul este nefericit și când dorește ceea ce nu are, și când nu are ceea ce dorește...”

Nu te gândi că mi-am vândut luciditatea pentru puțin „rachiu“ și niște rahat turcesc (*lokum*).

Înainte de a ajunge aici, mi-am luat răgazul și am avut grijă să mă „sinucid“...

„Harul“, pentru un ateu fervent și dogmatic ca mine, nu putea lua decât forme fatale...

Dar nu-ți face griji, nu mi-a căzut nimic în cap, doar corpul a fost cel care pur și simplu s-a prăbușit! De oboseală, de otrăvuri... Mi-a fost frică! Cum să-mi fie frică mie, care am spus: „Nu te poți teme de «nimic»“, deoarece eram convins că nu există nimic, nici înainte de moarte, nici după moarte.

Dar acest „nimic“ nu era decât un gând, o reprezentare, fără legătură cu realitatea [trăită] atunci când nu mai gândești, ci pur și simplu „ești“. Realitatea este cea care ne interesează, nu?

Deci, să mergem mai departe: ce rămâne când nu mai rămâne nimic?

Este greu de spus, deoarece pur și simplu nu mai rămâne nimeni care să o spună; totuși, trebuie să-ți mărturisesc ceea ce s-a întâmplat, spre marea mea surpriză și destul de independent de voința mea.

Am spus deja povestea acestei aventuri, nu voi mai adăuga nimic la ea...

Ajuns la Istanbul, m-am îmbolnăvit grav. Ulterior mi s-a spus că probabil am fost otrăvit, însă nu pot acuza pe nimeni altcineva în afară de mine, care, în nepăsarea mea, eram în stare să mănânc ceea ce rămăsese pe străzi după [o zi] de târg și să beau apă din surse nesigure.

Am mâncat atât de puțin încât, după părerea mea, microbul fatal ar fi trebuit căutat în apele murdare ale Bosforului. Am fost găsit inconștient pe stradă. Văzându-se că sunt european, am fost dus la un spital unde lucrau medici și asistente de origine franceză. După examenul de rutină, inclusiv o electroencefalogramă, am fost declarat „mort“.

Nu eram primul dintre tinerii europeni pe care îi găsiseră așa. Droguri, mizerie, otravă..., nu contează, erau declarați repede morți și, dacă nu aveau acte, erau îngropați fără întârziere, așa cum, aparent, urma să fie și cazul meu. Cu toate acestea, au decis să mai aștepte puțin și m-au pus separat, într-o cameră frigorifică.

Mi-e foarte greu să povestesc ce am trăit atunci; în primul rând pentru că, având o electroencefalogramă total plată, nu mai gândeam, în al doilea rând pentru că experiența mea nu este cu nimic mai originală decât numeroasele povești legate de *Near Death Experience*² despre care am tot vorbit. Am fost mereu uimit de abundența de imagini și lumini pe care o relatează acești supraviețuitori ai morții. Pentru mine, a fost mai degrabă un vid: Nimic; recunosc însă că nu am cunoscut nici odată o stare de plenitudine asemănătoare cu acest vid, cu acest Nimic.

Vreau să încerc să fiu cât mai cinstit și să-ți descriu în cuvinte ceea ce știu că este dincolo de cuvinte. Conceptele aparțin în realitate spațiului-timp și se referă întotdeauna la „ceva“ sau la lume. Or această experiență nu a fost trăită în spațiu-timp [așa cum îl știm] noi și, prin urmare, rămâne dincolo de capacitatea [de măsurare a] instrumentelor folosite.

În primul rând, eu nu voiam să mor. Îmi dorisem moartea, mă pregătisem pentru ea în multe feluri – conștient și inconștient –, dar, în momentul în care „ea“ a venit, am spus „nu!“

² NDE. Denumire folosită în parapsihologie pentru experiențele trăite „în pragul morții“.

Mi s-a făcut frică și, cu cât spuneam mai mult „nu“, cu atât sufeream mai mult... ceva intolerabil, o revoltă a întregului corp, a întregului psihic, nu! Apoi, în fața inevitabilului, a intolerabilului și mai ales a suferinței, ceva din mine a cedat, s-a năruit și, în același timp, a acceptat. La ce bun să lupt? Da. Accept.

Chiar în momentul acestui „da“, toată durerea a dispărut. Nu mai simțeam nimic sau [poate] doar ceva foarte vag. Am înțeles simbolismul păsării folosit pentru a reprezenta sufletul. Mă aflam încă în mica mea colivie, în colivia mea, dar pasărea își întindea deja aripile, luându-și zborul. Senzație de spațiu, de „orizont nelimitat“, dar tot timpul de conștiință extrem de vie, luminoasă, pe care o sesizam atât în corp, cât și în afara lui. Apoi – ca să folosesc o imagine (neadecvată) – „pasărea a ieșit din colivia sa“, a ieșit din corp și din lumea înconjurătoare. Dar pasărea avea încă o conștiință de pasăre, autonomă și diferită de „colivia“ sa.

„Sufletul“ există și în afara corpului căruia îi dă formă și pe care îl animă, este un fapt relatat și de alți martori.

Atunci, cum să spun? [A fost] ca și cum zborul ar ieși din pasăre, un zbor care continuă fără pasăre și care se unește cu Spațiul... Nu mai exista conștiință, nu mai exista „conștiința a ceva“, corp, suflet sau pasăre: *Nimic*.

Dar acest *Nimic*, acest *no-thing* („nu un lucru“, cum bine spun englezii), era Spațiul care conținea și zborul, și colivia, și pasărea, o imensitate care conținea și conștiința, și sufletul și trupul, dar nu era ceva anume, determinat, cu formă. Acel „ceva“ nu este [însă] *Nimicul*, ci *Este*... asta e tot ce pot spune.

În aceste „momente“ sau, mai bine zis, la „ieșirea din aceste momente“, se pregătea [deja] înmormântarea mea...

Ce s-a întâmplat apoi?

Îmi amintesc doar un bărbat care striga în franceză: „Nu este mort!“, după care a făcut câteva lucruri neplăcute pentru a mă reînvia. Zborul s-a întors la pasăre, pasărea a coborât din nou în colivia ei, sufo-cându-se. Ea nu mai putea respira și i s-a pus în plămâni „un aer care nu era al ei“, i s-au perfuzat în vene tot felul de fluide care nu erau sângele ei...

SCRISOAREA A III-A

A fi ortodox

Dragul meu A,

Îmi spui să „nu-ți mai împărtășesc opiniile mele, pentru că tu nu ai experiențele mele“; ai dreptate, putem mărturisi doar ceea ce am experimentat. Putem însă și accepta mărturia celui alt, chiar dacă ceea ce spune el ne pare total ciudat sau străin. Astfel, tu accepți ca posibilă experiența lui Dumnezeu, a „Ființei care este Cel ce este“ și experiența conștiinței de a fi „Eu sunt“.

Despre călugării de la Muntele Athos – la fel ca despre toți oamenii de știință adevărați – putem spune că explorează adâncurile materiei, pe care, cu cât încercăm mai mult să o înțelegem, cu atât mai mult ne scapă. Este ea „o energie“? Unii vor spune chiar „un gând“ sau „o lumină insesizabilă“!

Ei explorează, de asemenea, adâncurile omului. Dincolo de viața conștientă și inconștientă care îl animă, ei descoperă „Viața“ pur și simplu. Prin moarte sau mai bine zis înainte de moarte, prin meditație încetăm să identificăm această Viață cu limitele pe care ni le asumăm în mod obișnuit, mai mult sau mai puțin eronat.

Accepti, de asemenea, că această Viață nu este doar „Natura“ despre care vorbesc filosofii, în particular dragul tău Spinoza. Există ceva în albastrul unei priviri care nu se găsește în albastrul cerului. Există ceva

dintr-un „altul“, asta dacă nu insiști „să vezi doar albastrul“, dar, știi, chipul unui copil care moare nu este ca fața unui nor care se destramă...

Există „agregate“ de atomi care ne interoghează, se întâmplă ca Viața „să ne privească“ prin chipul omului [din fața noastră]. Viața nu este doar obiectivă, ci și subiectivă.

„Eu sunt“, spune ea, și asta este ceea ce spune în fiecare om, nu doar în misticii de la Athos. Există Eu în Ființă, un Eu care nu este doar o expresie a naturii, ci este și ceva care o conține, o orientează, îi dă Sens, poate...

Mai accepti și că se poate simți o rezonanță între Realitatea care își asumă un chip în ființa umană și Realitatea exprimată prin chipul particular al lui Yeshua din Nazaret și nu ești departe să accepti că acest chip, care adună în El atâtea chipuri, este cel care aici, la Muntele Athos, este numit „Arhetipul Sintezei“, Cel care ține împreună în forma sa fragilă „finitul și infinitul“, „timpul și Eternitatea“, cel mai omenesc și cel mai dumnezeiesc [chip] al unicei Realități, pentru că, suntem de acord, „nu există altă realitate decât Realitatea“. Relativul mărturisește despre Absolut; el este desigur distinct de acesta, dar nu separat... „nu există altul în afara Lui“.

Teologia Sf. Grigorie Palama, marele sfânt și apărător al isihaiștilor de la Athos, o spune în chip minunat:

„Așa cum miezul și strălucirea soarelui nu sunt separate, așa este și Dumnezeu. Esența inaccesibilă și Energia necreată nu sunt separate“. Putem spune mai degrabă Transcendența Realității infinite și imanența ei în tot ceea ce trăiește și respiră...

Acum [poti] înțelege mai bine ceea ce ți-am spus în precedenta mea scrisoare, care te-a șocat. Cum pot eu împăca Sensul transcendenței din monoteismul musulman și iudaic cu prezența Sa immanentă, despre care ne vorbesc unii filosofi și înțelepți ai Orientului?... Pur și simplu fiind creștin ortodox!

Esența Realității rămâne mereu inaccesibilă, necunoscută, de neconceput, este „miezul soarelui“, dar manifestarea acestei Esențe – „Energia“ sa pentru a vorbi precum Palama și primii Părinți ai creștinismului –, aceasta poate fi cunoscută, simțită sau intuită; [ea] nu

este doar „strălucirea Soarelui“ la care pielea noastră este sensibilă, ci este și radiația luminii necreate [care se găsește] în toate componentele umanității noastre: carnală, psihică, spirituală.

Îmi scrii că „până aici mă poți asculta“, dar nu și atunci când îți vorbesc despre Biserică.

De ce Biserică? Și de ce Biserica Ortodoxă? Din nou, nu înseamnă asta o despărțire de [toți] ceilalți?

Tu știi că, timp de mai bine de cincisprezece ani, am fost credincios și preot dominican în Biserica Romano-Catolică și ți-am spus adesea că acești cincisprezece ani au fost cei mai fericiți din viața mea. Deci „de ce m-am întors la Biserica Ortodoxă“?

De ce ortodox, și nu romano-catolic, protestant sau evanghelic...?

Care este rostul tuturor acestor diviziuni între creștini? Aparținând unei Biserici, nu accentuăm oare dezbinarea dintre oameni? Nu sunt aceste instituții învechite, depășite? „Uită-te la Roma sau la Athos, niciuna nu e mai brează, cu toate aceste robe și pălării exotice. Marii șefi indieni sunt la fel de caraghioși când își expun penele. Dar, la urma urmei, face parte din natura umană să iubească și carnavalul, și costumele...“

Nu ai nimic împotriva folclorului, îmi spui, dar ceea ce nu poți suporta este „atitudinea de greutate, de seriozitate a celor care se identifică cu mitra, cu gulerul sau cu penele lor“; ceea ce [te deranjează în însă și mai mult] sunt dogmele, afirmația indiscutabilă că cineva «trebuie» să creadă una sau alta și că în afara Bisericii nu există mântuire...

Și adaugi: „Nu credeam să văd vreodată cuvântul «Biserică» în scrisorile tale, pare contrariul a tot ce ai scris anterior, ca și cum ai renunța la această frumoasă libertate pe care spuneai că ai găsit-o în Dumnezeu și în Hristos. Conștiința de a fi «Eu sunt» Arhetipul Sintezei... poate, dar Biserica, nu! [Iar] Biserica Ortodoxă, nu, nu și nu...“

Mulțumesc pentru lămuriri! Mulțumesc, de asemenea, că m-ai scutit de discursul obișnuit despre cruciade, Inchiziție etc. [De data asta] pari preocupat mai degrabă de „toaleta“ clerului și de latura „lumească, îngrozitor de lumească“ a tuturor acestor instituții...

Mi-am încheiat scrisoarea anterioară spunându-ți că Emmanuel înseamnă „Dumnezeu este cu noi“, ceea ce reprezintă chipul Ființei întors către oameni, care revelează astfel Ființa ca subiect... Există însă și chipul omului „întors către Dumnezeu“. Această mișcare de întoarcere a conștiinței către Sursă și către Principiul care (ne) face să existăm o numim, în tradiția creștină, Duhul Sfânt, adică literalmente Duhul „Celuilalt“, altul față de [duhul] lumii (cuvântul „sfânt“ – *qadosh* în ebraică – îl evocă pe cel care „nu este la fel cu...“, care este fără pereche, incomparabil). Când acest „Duh al Celuilalt“ sau acest Duh Sfânt se sălășluiește în noi, El ne face supuși, conștiințe ale lui „Eu sunt“, întoarse precum Yeshua către Tatăl, către conștiința lui „Eu sunt“, Una cu Sursa „a tot ceea ce trăiește și respiră“.

Într-o scrisoare anterioară îți spuneam că viața creștină este o viață trinitară, adică o viață de relație. Fundamentul Ființei este relația, interrelația. Acest lucru este valabil și pentru ființa umană, este valabil și pentru atomi. Nimic nu există „în sine“, totul există în raport cu ceea ce îl înconjoară.

Unicitatea Ființei nu este cea a unei monade închise în sine – „sublimul celibatar“ despre care vorbea Chateaubriand – ci aceea a unei unități în diversitate.

Icoana Sfintei Treimi este exemplară în acest sens, de departe arată ca o singură flacără; când ne apropiem însă de ea, îi descoperim culorile diferențiate. Sfânta Treime este secretul Unului, la fel cum Iubirea este secretul Ființei.

A-L experimenta pe Dumnezeu ca Treime înseamnă a experimenta ființa noastră ca pe o relație, o relație cu Celălalt și cu ceilalți; este porunca (*mitzvah*) care ne-a fost dată de Yeshua: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău. [...] Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși“³¹. A intra în Biserică înseamnă a intra în această dublă relație, în această dublă intimitate. Biserica este locul în care omul se îndumnezeiește, dar și locul în care

³¹ Cf. Matei 22.37–39